

Crònica de la XII Escola Europea de Primavera d'Història de la Ciència i la Divulgació, *Repensar les transicions ecològiques des de les humanitats i les ciències socials*. Maó (Menorca), 4-6 de maig de 2023.

Fotografia 1. Una de les sessions de l'Escola. Imatge d'Aina Trias-Verbeek.

El passat mes de maig va tenir lloc a Maó la XII Escola Europea de Primavera d'Història de la Ciència i la Divulgació. Aquesta iniciativa biennial de la Societat Catalana d'Història de la Ciència i la Tècnica (SCHCT) i l'Institut Menorquí d'Estudis (IME) —amb la col·laboració de l'Institut Interuniversitari López Piñero (Universitat de València) i

de la Universitat de les Illes Balears i el suport de l'Agència Menorca Reserva de Biosfera—, portava en la seva dotzena edició un títol que en recollia l'objectiu: repensar les transicions ecològiques des de les humanitats i les ciències socials. Una proposta ambiciosa —coordinada per Marta Jordi (IME), Ximo Guillem (IILP-UV), Manuel Rodríguez (ERISOST-IILP), José Ramón Bertomeu (IILP-UV) i Iván Murray (UIB)—, que es presentava sense embuts: «és un tema d'absoluta actualitat, lligat a la urgència social creixent a fer front a la greu crisi climàtica global. Donat que la problemàtica no coneix fronteres disciplinàries, es planteja una edició d'un marcat caràcter interdisciplinari, que permeti pensar, tant en clau de passat com de present, la necessària transició ecològica». A més, la inscripció fou gratuïta per facilitar la participació des de diferents àmbits. L'esdeveniment s'inicià de forma contundent amb la conferència inaugural de Marco Armiero (ICREA-UAB), on va parlar del paper transversal dels residus: el *Wasteocene*, concepte proposat com a resposta crítica a les narratives centrades en l'antropocè.

La primera sessió de divendres matí, coordinada per Manuel Rodríguez (UV), girava entorn de «Los caminos del decrecimiento frente a la crisis ecológico-social», el mateix Rodríguez, seguit d'Ernest Garcia (UV) i Marina Requena (UJI) varen posar en relleu fenòmens i conceptes imprescindibles per entendre la conjuntura actual des de la l'antropologia, la perspectiva sistèmica de la socioecologia o els límits de la natura —i, per tant, del nostre sistema. Es posaren de manifest alguns punts febles de les estructures amb les quals comptem a l'hora de teoritzar la problemàtica: des de la inoperativitat de l'acadèmia per a canalitzar una mirada crítica i objectiva, la necessitat d'un coneixement científic emancipador, fins a les contradiccions que amaguen els índexs manejats a l'hora de comptabilitzar el creixement. També la «fe» en la tecnologia sense tenir en compte que l'eficiència comporta un major ús de materials, fet que no podem afrontar si no és a costa de fer viure una part de la població amb molt menys perquè l'altra pugui viure amb molt més. Tancà Ivan Murray (UIB) aterrant aquestes paradoxes a la realitat illenca i facilitant el debat obert. L'obvietat dels límits en els espais insulars els converteixen en laboratoris per analitzar diferents teories i dinàmiques, en biologia com també en sociologia. Parlem de la massificació del turisme arreu i com afecta en concret a les Illes Balears. Circumstàncies clau com la necessitat d'importació de materials, i també de persones, perquè funcioni el metabolisme illenc. Com des de la política es fan servir situacions d'emergència per retroalimentar dinàmiques capitalistes —de construcció, de turistificació— amb l'excusa del desastre, sembla que les propostes dels últims anys tenen molt de retòrica i poc de polítiques vertaderament transformadores, i ens han portat a noves bimbolles: el capitalisme verd o l'ecologisme dels rics.

Es posen sobre la taula qüestions com la importància d'un nou urbanisme enfront de la tendència a sortir de les ciutats, especialment des de la pandèmia: proliferen els lloguers turístics en nous espais, abans al marge del turisme. S'apunta que si visitar «el paradís» respon a la necessitat de fugir, diu molt dels llocs on vivim: potser si les ciutats fossin més amables, no es necessitaria sortir-ne tant. Tot plegat sense deixar de banda la influència de

tendències globals, no sempre evidents però certament presents: des del flux de materials i economies a la traçabilitat de conflictes, sense oblidar el món de la immediatesa i les xarxes socials. Es planteja també un límit no material o territorial: si continua augmentant la temperatura, com es modificaran els patrons turístics i, per tant, econòmics?

No tot és terrible, hi ha espai per a la reflexió i crítica constructiva. Una d'elles ens apel·la a abandonar l'«ecologisme de topònims» i generar noves alternatives. Potser és aquí on la història ens pot mostrar pràctiques emancipadores, altres turismes, (re)construir l'oci fora de les lògiques capitalistes. Una altra necessitat, no menys important, és integrar la dimensió social en l'anàlisi i propostes, plantejar la problemàtica incloent les desigualtats. Identificar el discurs ecològic fagocitat pel sistema capitalista, l'ecologisme dels rics, i els efectes que pot tenir no sols en l'entorn, sinó en la (super)vivència i benestar de tota la comunitat. Per exemple, en ciutats petites i/o amb molta pressió, els efectes de la gentrificació són ja evidents i han provocat el desplaçament de sectors de la població. Que un treballador no pugui pagar un lloguer en el seu hàbitat natural és també una qüestió d'ecologia, un problema de recursos i energia per a la vida. La justícia social i ambiental han d'anar juntes.

Després de la intensa conversa, el dia esplèndid ens permet visitar el Parc de s'Albufera des Grau, resultat d'una de les mobilitzacions pioneres a l'estat en matèria de conservació. Allà, Agnès i Laia ens acompanyen i expliquen sobre el procés de renaturalització dels ecosistemes que acull el parc, així com alguns dels nous reptes que enfronta la gestió del parc: des d'enderrocaments postergats a la gestió de l'ecosistema per tal d'evitar l'assecamment d'algunes zones i les implicacions en biodiversitat —en aquest cas, l'objectiu principal és preservar una sargantana endèmica dels illots de s'Albufera.

Reprenem la tarda amb les sessions «tòxiques». La primera, coordinada i presentada per José Ramón Bertomeu (IILP-UV), té per títol «Viure en un món tòxic. Perspectives històriques i accions de futur». Al començament es desgranen tendències historiogràfiques i d'ecologia política; i, després, Lucía Argüelles (UOC) ens planteja com els pesticides afecten substancialment les polítiques, i com els tòxics són materials inserits en les relacions de desequilibri de poder epistèmic i econòmic, i produeixen dinàmiques de desigualtat. En la segona part, amb el títol «Passat i Present del món tòxic», coneixem quatre casos particulars amb perspectives globals: Núria Puig (IILP-UV), Silvia Pérez (IILP-UV), Sofiya Kamalova (Science History Institute) i Judit Gil-Farrero (Universidad de Zaragoza - Centre d'Estudis Ribagorçans) exposen les seves investigacions centrades en diferents realitats entorn de substàncies tòxiques: l'amiant, el DDT, la síndrome Ardystil derivada d'aerosols o els abocadors silenciats. Ens mostren com en moments d'incertesa o crisi es permeten riscos, en aquest cas relacionant-ho amb l'aplicació de productes químics o el discurs tecnocràtic de controlar la natura, que en altres circumstàncies no es tolerarien. Totes elles són històries que tenen com a denominador comú pràctiques de negació o invisibilització d'aquests riscos o les seves conseqüències, la ciència no feta per avaluar-los, les estratègies d'ocultació, les desigualtats i relacions de poder implicades que poden determinar la resolució o l'oblit del conflicte.

Fotografia 2. Visita a s'Albufera. Imatge d'Aina Trias-Verbeeck.

El bloc sencer ens mostra com contemplar qüestions socials i polítiques en història de la ciència o agnotologia —els estudis entorn de la creació de la ignorància— pot proporcionar eines per a l'anàlisi i activisme en aquestes transicions ecosocials que hem vengut a repensar.

En la tercera i darrera sessió del capvespre coneixem un projecte de col·laboració ciutadana i acadèmica de Scott Frickel i Andrew Creamer (Brown University), «Sites Unseen: How Industrial Pasts Haunt our Urban Futures» ens parla precisament d'un projecte de cooperació entre ciutadania i acadèmia on estableixen com la memòria de les problemàtiques, museus i memorials, la història oral, la visibilització de les víctimes pot ampliar el relat històric existent i incidir en polítiques futures.

La segona jornada posà el focus en projectes lligats als moviments ecologistes i socials. En la primera sessió, Ximo Puig i Alberto Berzosa proposen experiències d'arxiu i memòria dels moviments socials i ecologistes: des d'inserir-los en pràctiques artístiques a treballar per establir-los com a patrimoni imprescindible. A banda de les dificultats intrínseques d'un arxiu, aquests continguts en concret en poden comportar d'altres com la falta de continuïtat de grups protagonistes i, per tant, la dispersió de la documentació, la resistència en

la sessió de materials, l'accessibilitat a les parts més invisibilitzades del relat; o com identificar i catalogar aquests materials, sovint privats. Per últim, reflexionam si caldria fer arxius independents o es pot tractar el moviment com a unitat temàtica dins un arxiu més ampli.

Tancà Joan Martínez Alier enllaçant la militància local amb els termes macro, des dels fluxos de materials, *commodities* i energies al metabolisme social. Reafirma que l'ecologisme no és un luxe, els conflictes ambientals són per a tots, però uns els pateixen més que altres, intensificant la desigualtat nord/sud global. Per concloure, es presenta el projecte de l'Environmental Justice Atlas, que des d'una proposta d'accés obert i horitzontal, vol donar respostes a qüestions plantejades a l'inici de la sessió. L'EJA és exemple de patrimoni de memòria, d'arxiu insurgent. Mostra que estudiar els conflictes i la seva sociologia és important per ser crítics amb les narratives tòxiques i hegemòniques que encara prevalen. Per lligar tot això amb el decreixement, cal vincular l'economia industrial amb una macroeconomia del decreixement enfront del paradigma imperant de desenvolupament sostenible.

La segona part del matí la dedicam a aterrar aquests conceptes i contextualitzar-los a l'illa que ens acull: la taula rodona i debat sobre el moviment ecologista a Menorca a través dels seus arxius compta amb les intervencions de: Miquel Camps (GOB); Laura Piris (IME); Miquel López Gual (URV) i Pau Salort (Arxiu Històric de Maó). La societat menorquina té un fort component identitari amb el territori. Això ha fet que l'illa tenguí un ampli teixit associatiu i bona resposta ciutadana. Coincidim, menorquins i visitants, que es respira una sensació d'èxit —en termes de conservacionisme. Alhora que s'és conscient dels nous reptes: han de canviar les estratègies, el que fa unes dècades tenia efectes polítics pel sol fet de mobilitzar-se, ara necessita vies judicials per poder incidir i assolir canvis.

Les pràctiques de documentació, anàlisi, memòria col·lectiva i arxiu també necessiten d'una pedagogia per fer arribar a la població el sentiment que tot això també és patrimoni. És necessària la transmissió d'aquestes mobilitzacions per, almenys, mantenir l'estat de conservació de l'illa. Visibilitzar èxits i victòries és també important per pensar com seria si no s'haguessin donat aquests moviments socials.

Després de dinar, dedicam la darrera sessió a parlar precisament d'això: com transmetre aquest corpus de coneixement a les noves generacions. Coordinats per Marta Jordi (IME), intervenen Jordi Marín i Monfort (IES Vilafranca), Luis González-Reyes (FUHEM) i Pere Alzina (IME) i aporten la seva visió des de l'aula, analitzant la mercantilització de l'educació i el perill de l'individualisme amagat en el discurs que «posa l'alumne al centre»: és també una forma d'aïllar-lo de l'entorn i fer-lo responsable de tots els aspectes de l'aprenentatge. S'ha instal·lat la lògica neoliberal en el món de l'ensenyament: les empreses marquen continguts i els centres s'han de vendre. Cal recordar que l'educació no és un producte. Ser transversals i aplicar els valors, analitzar com es parla d'ecologia als centres sense coherència. I fomentar actituds de cooperació i xarxa en lloc de l'individualisme, fer projectes on l'objectiu final no sigui obtenir un producte. Establir l'educació ecosocial com quelcom transversal, implementar estratègies que arribin a tot l'alumnat, sense dependre del professor o cen-

tre i incloure tots els agents educatius; dissenyar tasques, metodologies, models organitzatius transformadors. Per acabar, Sara Vidal (GOB) ens dona una visió de l'educació ambiental feta des de l'organització menorquina. Es posa en valor com des de l'àmbit no formal i l'espai de lleure es pot tenir una gran capacitat d'incidència i transformació, no sols per a petits i joves. Articulant projectes educatius per a la societat en diferents àmbits i nivells ens poden conduir de la resposta reactiva i ràpida a accionar canvis socials a llarg termini.

Foren, sens dubte, unes jornades imprescindibles en un marc únic: Menorca, l'illa feta a mida com deia Josep Miquel Vidal, ens ofería un diàleg constant entre les propostes teòriques i les realitats locals. És urgent assumir que tots els col·lectius som agents socials i ens calen propostes coherents i contundents com aquesta, que permetin establir ponts. Es van mencionar les resistències que es donen de vegades per part dels protagonistes davant el que s'interpreta com a extractivisme acadèmic, l'apropiació del relat. Una reacció que ens alerta de la necessitat de transformar l'apropament. Aprendre a aplicar les eines epistèmiques de l'antropologia, sociologia, història de la ciència, economia, educació... per tal de pensar no sols *a posteriori*, sinó en present, i contribuir a obrir camins cap als futurs possibles. Trobades així conviden a pensar en una acadèmia obertament implicada, i no per això subjectiva; un observatori objectiu, rigorós i crític al servei de les transicions ecològiques i la justícia ecosocial. Tal vegada com el que ja existeix a Menorca: l'IME-OBSAM.

Un temps després de la trobada, llegeixo una pancarta durant les mobilitzacions a París: «La tâche des instituteur/ices est de donner au peuple les moyens intellectuels de se révolter» - Louise Michel, 1886.

Aina Trias – Verbeeck
IMF-CSIC, Barcelona
ORCID: 0000-0003-2566-5140